

JADRANSKI PUTOPIS PIETRA CASOLE

U ovom prilogu autor donosi prijevod jadranske dionice putopisa u Svetu zemlju talijanskog hodočasnika Pietra Casole iz 1494. g. Za razliku od dosadašnjih, što kraćih, što dužih citata, ovdje se prvi put donosi cjelovit zapis o našoj obali, od opisa gradova, crkava, relikvija i umjetnina, pa do opisa putovanja, vremenskih prilika i života na galiji.

Ključne riječi: Pietro Casola; talijanski hodočasnici; putopis; istočnojadranska obala; hodočasnička galija

UVOD

Među brojnim hodočasniciima iz 15. st. koji opisuju našu obalu, posebno se izdvaja onaj Pietra Casole, svećenika iz Milana. Casola (1427. - 1507.) je bio visoki crkveni dostojanstvenik i plemić, koji je veći dio života proveo u svom rodnom gradu kao kanonik milanske katedrale. Vrlo obrazovan i dobro upućen u crkvene prilike i prijepore svoga doba već je za života postao cijenjen i stekao ugled u crkvenim krugovima. Znakovito je bilo njegovo učešće u raspravi o tzv. ambrozijanskom obredu - vrlo arhaičnom crkvenom obredu specifičnom za milansku regiju, o čemu je napisao nekoliko knjiga. Aktivno se bavio i diplomacijom, pa je kao izaslanik milanskog dvora petnaest godina proboravio u Rimu u svojstvu tajnika u milanskoj ambasadi.

Ipak, Casola je danas najpoznatiji po svom hodočašću u Svetu zemlju koje je poduzeo 1494. g. i o čemu je ostavio iznimno književno svjedočanstvo - jedan od najboljih i najopširnijih hodočasničkih putopisa iz razdoblja kasnog srednjeg vijeka.

U pohod svetim kršćanskim mjestima Casola se odlučio u za ono vrijeme relativno kasnoj dobi od šezdeset i šest godina. Iz Milana se uputio 15. svibnja 1494. g. u pratnji poznatog milanskog franjevca i propovjednika Francesca Trivulzija.

Nakon kratkog boravka u Veneciji, 5. lipnja je isplovio je za Svetu zemlju hodoča-
ničkom galijom prijevoznika Agostina Contarinija. Preko Poreča, Zadra, Hvara,
Dubrovnika, Modona, Krete, Rodosa i Limasola na Cipru, 17. srpnja stigao je u
Jaffu. Nakon što je obišao sveta mjesta u Palestini, iz Jaffe je isplovio 26. kolovoza,
te 30. listopada stigao u Veneciju, da bi se 14. studenog konačno vratio u Milano.

Izvješće o svom putovanju napisao je odmah po povratku, na materinjem,
talijanskom jeziku i prepisao u nekoliko primjeraka, kako bi ga, po ondašnjem
običaju, dostavio prijateljima i znancima na čitanje. Smatra se da ga je posvetio
svom drugu na putovanju Francescu Trivulziju koji je nažalost preminuo tijekom
povratka iz Svete zemlje 1494. godine. Od izvornika je sačuvan samo jedan pri-
mjerak i to u biblioteci Trivulziani u Milanu. Rukopis se nalazi u zbirci kodeksa
po brojem 141, a sadrži 165 stranica formata 18,5 x 27,7 cm.

Casolin rukopis je dugo bio zaboravljen, sve do 1855. g. kad ga je objavio
milanski istraživač Giulio Porro povodom vjenčanja jednog člana porodice Tri-
vulzio. Putopis je naslovio *Viaggio di Pietro Casola a Gerusalemme tratto dall'
autografo esistente nella Biblioteca Trivulz.*¹ Naklada je bila svega 100 primje-
raka, pa je putopis ponovno brzo pao u zaborav. Šira stručna javnost upoznala
je Casolin putopis tek 1907. g. i to u engleskom prijevodu kojeg je priredila po-
vjesničarka Mary Margaret Newett B.A. pod naslovom *Canon Pietro Casola's
Pilgrimage to Jerusalem in the year 1494.*² Sam talijanski izvornik objavljen je
tek u novije vrijeme pod naslovom *Viaggio a Gerusalemme di Pietro Casola* u
redakciji Anne Paoletti i s predgovorom Jeannine Guérin Dalle Mese.³

Putopis Pietra Casole poznat je i često citiran u hrvatskoj stručnoj literaturi.
Prvi ga je objavio dubrovački povjesničar Jorjo Tadić 1939. godine. U novije vri-
jeme opširno ga je citirao norveški slavist Svein Mønnesland, a dio koji se odnosi
na Hvar objavio je ne tako davno Hvaranin Siniša Matković Mikulčić.⁴

Međutim, sve su to djelomični prijevodi, u pravilu kraći ili duži izvaci opisa
pojedinih naših priobalnih mjesta, crkava ili relikvija.

Ovdje se pak po prvi put donosi cjelovit Casolin opis putovanja istočnim Ja-
dranom, kako na polasku, tako i povratku iz Svete zemlje, kako bi se stekao uvid

¹ ed. P. Ripamonti Carpano, Milano 1855.

² University press, Manchester, 1907. Prijevod je popraćen opširnim uvodom iz kojeg sam prenio
nekoliko spomenutih rečenica o životu Pietra Casole. Koristio sam također i neke od napomena
kojima je Margaret Newett popratila prijevod.

³ Edizioni dell'Orso, Torino, 2001.

⁴ Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik, 1939., 193-200; Svein Mønnesland,
Dalmacija očima stranaca, Fidupid d.o.o. & Sypress Forlag, Zagreb, 2011.; Siniša Matković Mi-
kulčić, *Doživljaji Pietra Casola u Hvaru A.D. 1494.*, *Kruvenica* 15, Hvar, 2010., 38-39.

u cjelinu njegova opisa i doživljaja naše obale. Uz opise većih mjesta, tu su opisi i spomeni mnogih manjih usputnih luka u koje su pristajali ili prolazili, zatim cjelovit pregled tadašnjeg hodočasničkog itinerara našom obalom do opisa života na hodočasničkoj galiji, te plovidbenih i vremenskih prilika koje su ih pratile na jadranskoj dionici. Oštrog oka, dobrog opažanja prostora, vješt i opširan u opisivanju osobito crkava i umjetnina (u kojima pokazuje i poznavanje stilova), kritičan, gdjegod, rekao bih, i sitničav, ali nadasve znatiželjan i dobronamjeran, ostavio nam je jedan od najdokumentarnijih i najsuvisljijih opisa naše obale iz 15. stoljeća. Nadalje, kao Talijan dobro je razumio jezik posade, pa je točnije zabilježio brodsku i pomorsku terminologiju, te za nas osobito važno, tadašnje jadranske toponime.

Opis jadranske dionice nalazi se na stranicama 33-49 i 149-158 originalnog rukopisa. Prijevod tog dijela teksta na hrvatski jezik načinila je dr. Ivančica Schrunk prema engleskom prijevodu iz 1907. g., a priredio Marinko Petrić.

Napomene priređivača dane su u bilješkama ispod teksta, dok su kraće napomene i toponimi dani u zagradama unutar teksta.

PIETRO CASOLA - DNEVNIK PUTOVANJA

Polazak

Dionica: Venecija - Krf

5. - 21. lipnja 1494. g.

U četvrtak, 5. lipnja, prošavši moj dio muka pomorskog putovanja, izašao sam na palubu u drugom satu dana,⁵ ostavivši suputnike ispod palube. Stajao sam tamo gledajući kako se razvijaju jedra galije uz zvukove truba i pjevanja nekoliko fratara i drugih hodočasnika. Bio je to vrlo zanimljiv prizor, osobito za osobu koja tako nešto još nije vidjela. Isprva smo imali povoljan vjetar, tako da su u osamnaestom satu mornari izjavili da smo prešli čak 60 milja na putu prema gradu Poreču (*Parento*). Taj dio mora se zove Tršćanski zaljev (*Sino Trigesimo*). Nakon tog sata vjetar se toliko smirio da je galija ostala skoro nepomična do noći. Onda se digao slab vjetar praćen kišom, te su mornari raširili sva tri jedra u nadi

⁵ Casola se u svom putopisu služi starim (srednjovjekovnim) načinom vremenske raspodjele dana. Po toj raspodjeli dan započinjao na večer u 18 ili 19 sati (ovisno o ljetnom ili zimskom dobu) i trajao do iduće večeri. Doduše, nekad se za početak dana uzimalo jutro (6 ili 7 sati, ovisno o godišnjem dobu), pa tako Casola u dva navrata za 8 sati ujutro, navodi druga ura dana.

da će tako uspjeti stići do Poreča bar do jutra, ali su se razočarali kad se vjetar promijenio. Ništa se nije moglo učiniti nego čekati promjenu vremena i pustiti da galija ide kako hoće, kadikad skrećući s puta, kadikad se približavajući obali.

U petak, 6. lipnja u šesnaestom satu stigli smo preko puta Poreča, i da nije trebalo nabaviti ovčetine za galiju, kapetan bi prošao bez pristajanja. Tako smo pristali u luku, ali je kapetan odbio pustiti hodočasnike da se iskrcaju. Svejedno je na kraju popustio zbog mnogih zahtjeva, osobito propovjednika, oca Francesca Trivulzia⁶ i dao dozvolu od jednog sata. Oni koji su htjeli ići morali su unajmiti ribarske brodice i dobro im platiti. I ja sam se vrlo rado pridružio propovjedniku da vidim sve što se može, jer su se zbilja svi prema njemu odnosili s velikim poštovanjem i sve mu pokazivali bez poteškoća. To sam isto činio cijelim putem, a i njegova velečasnost (Francesco Trivulzio) je rado bio u mojem društvu. Tako smo ušli u grad Poreč, koji se nalazi u Istri (*Istria*), a za koji kažu da je 100 milja udaljen od Venecije.⁷

To je jedan stari grad. Čini mi se kao tvrđava smještena u ravnici, koja je bila obnovljena. Ne znam s kojim mjestom bi ga usporedio po veličini. Ako bih rekao grad Corbetta bilo bi premalo, a ako bih rekao Abbiategrasso bilo bi previše. Tako nekako.⁸

Otišli smo do katedrale (Eufrazijeve bazilike). To je jedna stara crkva i mislim da je morala biti vrlo lijepa, sudeći po mozaicima u svetištu i na podu, koji još uvijek pokazuje tragove da je bio popločan mozaikom. Crkva izgleda zapuštena, što se možda samo čini zbog odsutnosti svećenika. Između ostalog zapazio sam jednu stvar koja mi je pokazala da su ljudi u ovom gradu vrlo poštene - više nego kod nas. Naime, u kuru crkve nije bilo niti jednog sjedala - istina, nije ih bilo puno - a da preko naslona nije bila prebačena svećenička tunika. Pitao sam kome pripadaju i bilo mi je rečeno da pripadaju kanonicima. Siguran sam, da kad bih ja ostavio svoju tuniku u našoj katedrali ili u crkvi sv. Ambrozija, da bih našao dvije ili ni jednu kad bih se vratio. Ova crkva ima mali atrij sprijeda, kao crkve u Rimu i kao naš sv. Ambrozije, a krstionica je na kraju. Mislim da malo ljudi dolazi ovamo jer je svud okolo visoka trava.

Između ostalog, vidio sam i samostan sv. Frane. To je jadno mjesto - nisam vidio niti jednog fratra. Dovoljno je da kažem da je gore spomenuti plemeniti brat Francesco rekao da je bolje da nema niti jednog. Od onoga što sam vidio, čuo i okusio, taj grad ima crna vina koja su dobra i ugodna za oko, no čini se da ima malo drugih namirnica osim ovčetine.

⁶ Poznati talijanski franjevac i propovjednik iz Milana u čijem je društvu putovao Casola.

⁷ Milja koju Casola i ostali putopisci iz 15. st. navode je talijanska morska milja koja je u 15. st. iznosila 1.11 km, odnosno 0,6 suvremene pomorske milje.

⁸ Corbetta i Abbiategrasso su mjesta u okolici Milana.

Posjetili smo crkvu posvećenu sv. Nikoli, podignutu na otočiću u moru nasuprot gradu. Vrlo je lijepa, a izgrađena je od zavjetnih priloga pomoraca, koji je vrlo štuju. Vode je dva bratra i dva brata laika iz reda sv. Benedikta, koji na tom otočiću imaju krasan maslinik za koji kažu da im je jedini izvor prihoda.

Ovaj grad je podložan Veneciji.

Tu smo ostali do dvadeset i dva sata kada su, bez obzira što je more bilo mirno podignuta sva jedra, te se okretala sad na jednu sad na drugu stranu da bi se uhvatili razni vjetrovi kako bi zapuhali - sad *bonaza* (utiha), sad *provenza* (zapadnjak), sad *garbino* (jugozapadnjak, lebić), sad *scirocco* (jugoistočnjak, jugo). I tako smo plovili, okrećući se sad na desno sad na lijevo po moru koje se zove *Sino Fanatico* (iskrivljeni oblik antičkog naziva za Kvarnerski zaljev - *Sinus Flanaticus*), te prošli pokraj mnogih gradova i sela na obje strane. U staro doba, ljudi ovih krajeva su se zvali Liburni (*Liburni*).

Idući tako dalje, kako sam rekao, stigli smo u jedan zaljev po imenu Kvarner (*Colpho Quarnero, Golfo Carnaro*), kojim je teško ploviti.

Kako te noći nismo imali povoljan vjetar, a ni u subotu 7. lipnja, nismo puno napredovali, usprkos naporima koji su činjeni da ubrzamo, sad na jedra, sad na vesla, iako ne baš puno na vesla jer su od male koristi na galiji. Svi na brodu su jedva čekali da stignu u Zadar, a kako nas je puno bilo nenaviknuto na more, bilo nam je mnogo mučnije negoli samim mornarima.

U nedjelju 8. lipnja, uz Božju volju, u devetom satu dana stigli smo u Zadar (*Zarra*), pravim imenom *Jadra*. Kako nam je puno malih brodice došlo u susret, svi smo se iskrcali u velikom veselju, te otišli na misu i poslije na večeru. Kako se i kapetan iskrcao da snabdije galiju određenim stvarima, krenuo sam u razgledavanje grada, nemajući drugog posla. Nalazi se na ravnici i nije baš velik, ali je svijetao i čist i ima nekoliko lijepih zgrada. Nema jarka oko grada, a ni pokretnih mostova, ali je okružen dobrim visokim zidinama. U jednom kutu nalazi se dvorac koji jako slični na tvrđavu po onome što se može vidjeti. Cijeli grad je popločan malim tvrdim oblucima, tako da mnogi od naših Milaneza - mislim na one koji imaju kostobolne noge - ne bi mogli baš udobno hodati. Nisam vidio niti jednu lijepu palaču, samo siromašne kuće i, kao što rekoh, izvrsne zidine. Jedan mali pravokutni trg nalazi se ispred mjesta gdje upravitelji koje pošalje venecijanska vlast dijele pravdu, no nisam vidio niti jedan drugi trg.

Obišao sam gradsku katedralu, koja je posvećena sv. Anastaziji. Crkveno zdanje je vrlo lijepo. Centralni dio je visok i u obliku galije. Crkva ima dug, okrugli i nadsvođen krov rađen od drva na kojem su vrsni majstori oslikali priču iz Starog

zavjeta. Ima i lijepo ukrašen kor sa sjedalima⁹ po našoj modi (u stilu cvjetne gotike). Lijepi su, i to s pravom, jer je to nadbiskupska crkva. U crkvenom zdanju nema nadsvođenih kapela, ali ima oltara sa strane, lijepo ukrašenih oltarnim djelima - *Majesta* (prikaz Krista u slavi sa svecima) kako ih mi zovemo - u reljefu i dobro pozlaćeni. Iznad kora, visoko gore između jednog i drugog zida, uz raspele, koje je u sredini i vrlo je ukrašeno, nalazi se greda koja nosi 14 vrlo velikih figura pokrivenih zlatom. Lijepe su i vrlo prirodne.¹⁰

Vidio sam franjevački samostan koji pripada fratrima opservantima - vrlo je lijep, kao i crkva. Kako su u gradu, fratri nemaju veliki vrt u kojem bi se mogli rasonoditi kao što imaju na mnogim drugim mjestima.

Prema programu otišao sam s drugim hodočasnicima u crkvu sv. Šimuna gdje je poslije pjevanja večernje bilo pokazano tijelo svetog Šimuna, izvanredna relikvija, svakako najljepša koju sam ikada vidio, bilo u Rimu bilo drugdje.¹¹ Tijelo je savršeno sačuvano, nigdje ništa ne nedostaje, ni na licu, rukama ni nogama. Usta su otvorena, a u gornjoj čeljusti nema zubi. To me nije iznenadilo, jer je bio vrlo star kad je umro. On je taj kojemu je Duh Sveti objavio da neće vidjeti smrt dok ne vidi Sina Božjeg, i on je bio taj koji je uzeo našeg Gospodina Isusa Krista u svoje ruke kad ga je naša Gospa pokazala u hramu i koji je rekao: *Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, etc.*¹² Nekoliko puta sam išao pogledati relikviju jer je bila velika skupina hodočasnika, a također i ljudi iz grada i sa sela koji su došli jer je bio blagdan. Što sam više gledao to mi se relikvija činila sve čudesnijom, pogotovo kad sam pomislio na vrijeme njegove smrti, koje nije moglo biti manje od prije tisuću četiristo devedeset i tri godine. Tijelo su vrlo pažljivo čuvali, a upravitelji grada - Venecijanci, kako sam rekao - držali su ključeve. Crkva je vrlo lijepa. U koru je čak deset vrlo lijepih sjedala. Samo jedan dio kora je dovršen. Računao sam da će skoro završiti i ostalo jer što je bilo dovršeno izgledalo je novo.¹³ Visoko iznad mjesta gdje se čuva spomenuta

⁹ Korska sjedala izradio je mletački drvorezbar Matej Morozan oko 1420. g. (T. Raukar, I. Petricioli, F. Švelec, Š. Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, MCMLXXXVII, 157).

¹⁰ Ovu oltarnu pregradu - tzv. letner je također izradio Matej Morozan 1431. g., a oslikao je i pozlatio slikar Ivan Petrov iz Milana, nažalost, do danas se tek djelomično sačuvala (Raukar et al, *Zadar pod mletačkom upravom*, 157-158).

¹¹ Crkva u kojoj se nalazilo tijelo sv. Šimuna u to vrijeme je bila sv. Marija Velika, a ne crkva sv. Šimuna kako navodi Casola i ostali putopisci, i to sve do 1570. g. kad je zbog proširenja gradskih zidina crkva sv. Marije Velike morala biti porušena (Raukar et al, *Zadar pod mletačkom upravom*, 160).

¹² *Sad otpuštaš slugu svojega, Gospodine, po riječi svojoj, u miru!* - Lk, 2, 29.

¹³ Korska sjedala izradio je krajem 15. st. Ivan Petrov iz Korčule. Izgorjela su u Drugom svjetskom ratu (Raukar et al, *Zadar pod mletačkom upravom*, 160).

najsvetija relikvija je kovčeg, sav posrebnen na kojemu je izrađeno Prikazanje Krista u hramu. Po sredini luka je latinski natpis koji bilježi da je to dala izraditi mađarska kraljica. Hodočasnici su prinijeli mnoge darove i dotaknuli relikviju krunicama, prstenjem, itd.¹⁴

U tom gradu je doličan samostan koji pripada redu sv. Benedikta, a posvećen je sv. Grizogonu mučeniku. To je nadarbina kao i ostale. Još nekoliko drugih crkava je sličnog statusa.

U ponedjeljak 9. lipnja u katedrali sam slušao misu i propovijed gore spomenutog plemenitog brata Francesca (Trivulzija). Bilo je vrlo lijepo, u vezi preobrazbe grješnika. Za svoj govor uzeo je tekst *Gaudium Magnum erit, etc.*¹⁵ Nakon večere hodočasnici su bili obaviješteni od trubača, koji je išao gradom trubeći i govoreći da se svi moraju vratiti na galiju jer je vjetar zvan *scirocco*, koji nas je zadržao cijele prethodne noći sve do osamnaestog sata današnjeg dana - popustio. Kad su se svi ukrcali, galija je u devetnaestom satu otplovila. Rečeno je da je od Zadra do Venecije preko tristo milja (talijanskih morskih milja). Poslije spore plovidbe, samo uz mali *garbino* među otocima Sklavonije, koje su bezbrojni, vrlo suhi i kameniti, saznali smo da smo prešli 70 milja od Zadra do sljedećeg utorka, koji je bio 10. lipanj. Onda se more - ili bolje reći kanal među tim otocima, jer mi nije izgledalo šire od rijeke Po u Lombardiji, smirilo.

U utorak (10. lipnja), trećeg sata u danu, *scirocco* se ponovo digao i odnio galiju unatrag. Sva su jedra bila spuštena i moralo se baciti sidro, uz veliku kapetanovu uznemirenost koji je, kao i hodočasnici, želio nastaviti putovanje. Tako smo ostali do srijede ujutro.

U srijedu 11. lipnja u zoru, naredio je da se razapnu jedra, pošto je mislio da se digao povoljan vjetar, ali se vrijeme iznenada promijenilo i kad su se sva jedra opet skupila, naredio je da se još jednom bace sidra. Saznali smo da smo tog jutra učinili samo jednu milju. Kapetan i njegovi savjetnici razmišljali su o povratku u Zadar, jer je ponestajalo kruha i već se moralo preći na dvopek. Iako je među otocima bilo naselja tu i tamo, kruha nije nigdje bilo, u stvari ničega osim malo ovčetine i pokoja koza. Uviđajući da ne može nastaviti putovanje jer nepovoljan vjetar nije prestajao, kapetan je smatrao da bi ga manje koštalo da se vrati u Zadar, jer nije bilo drugog mjesta u koje bi se mogao skloniti. Bili smo vrlo blizu grada Šibenika (*Subenicho, Subinico*) ali tamo nije mogao ići jer je galija bila

¹⁴ Kako vidimo, tijelo sv. Šimuna u to doba nije bilo položeno u škrinju koju je dala izraditi hrvatsko-ugarska kraljica Elizabeta Kotromanić, žena kralja Ludovika I. Anžuvinskog, a 1380. g. izradio zlatar Franjo iz Milana.

¹⁵ *Kažem vam, tako će na nebu biti veća radost zbog jednog obraćenog grešnika, nego li ...* - Lk, 15, 7.

prevelika, kao što sam kazao, i nije se moglo ploviti na vesla.¹⁶ Tako smo ostali na veliko nezadovoljstvo hodočasnika i na velik gubitak za kapetana, koji je snosio sve troškove i nije mogao nastaviti put. To je bio i veliki napor za galiote koji su morali dizati i spuštati jedra toliko puta, te bacati sidra i opet ih dizati. Bilo mi je žao vidjeti toliko mukotrpnog posla - teško bi bilo vjerovati onome koji to nije vidio. Svejedno, tako je bilo i prošlo.

U četvrtak 12. lipnja u zoru ili zamalo poslije, digao se povoljan vjetar. Glavno i krmeno jedro se razapelo, te zahvaljujući se Bogu i uz zvuke truba krenuli smo dalje na put, još uvijek prolazeći uz šibenske otoke u Sklavoniji.

Za vrijeme večere, kad je većina hodočasnika bila za stolom, neki iznad, a drugi dolje, začula se velika uzbuna na galiji. Sva jedra su se odmah spustila i činilo se da ćemo se potopiti. Svi su bili strašno uzbunjeni i nitko nije razumio što se zbilja dogodilo osim mornara. Svejedno, i oni koji su razumjeli i oni koji nisu, ostavili su večeru. Oni koji su bili ispod palube, pošto nisu shvatili što se dogodilo, nisu se više bojali. Ja sam bio među onima koji su bili u strahu, jer sam bio za kapetanovim stolom s drugima koji su bili određeni za taj isti stol, pa su opasnost shvatili samo oni gore. Svi smo mislili da ćemo se utopiti. Evo što se dogodilo. Pravilo je da galija uzme vodiča - osobu s velikim pomorskim iskustvom - najprije za dionicu od Venecije do Poreča. U Poreču se uzme drugi do Modona (današnji Methoni na jugu Peloponeza), a u Modonu se uzme sljedeći sve do Jaffe. Izgleda da je vodič ili pilot, kako ga zovu, koji je uzet u Poreču izgubio put među dalmatinskim otocima, te dopustio da je galija skrenula u plicak, tako da je kormilo tri puta ispalo iz ruku kormilara, pa se činilo da je nastala rupa na dnu galije. Ali Bog se smilovao mnogim dušama koje su se nalazile na galiji, osobito svim tim pobožnim ljudima. Ispitivanje je pokazalo da brod nije udario u stijenu, kako se mislilo, nego je samo dotaknuo mulj ili pijesak. Tako smo se izvukli iz velike opasnosti i prošli bez štete.

Kad su mornari odahnuli, opet su digli jedra, pošto smo imali povoljan vjetar i tako krenuli dalje. Prošli smo pokraj mnogih otoka s naše desne strane, među kojima je bio otok zvan Sveti Andrija (*insula Sancto Andrea*), pust i nenastanjen. Poslije toga je došao otok Vis (*Lissa*), koji je plodan i odlično snabdjeven dobrim vinima i drugim voćem, a ima i veliku trgovinu sardinama. Mislim da su to ribe koje se ponekad prodaju pod inćune onima koji ne poznaju razliku. S naše lijeve strane, nakon što je Šibenik ostao iza nas, prošli smo kraj grada Trogira (*Trau*), a zatim grada Splita (*Spalato*), kako se već zove taj bogat grad. Svi ovi gradovi su pod

¹⁶ Kapetan se očito bojavao uskog kanala sv. Ante na ulasku u Šibenik.

venecijanskim gospodstvom. Konačno smo s Božjom milosti u trećem satu noći stigli u grad Hvar (*Lesna*), također zvan *Fara*. Kako je bila noć, hodočasnici nije bilo dozvoljeno da se iskrcaju, a ni zahtjevi galiota, koji su htjeli nešto nabaviti za galiju nisu bili odobreni. Ništa nije bilo ukrcano na brod osim malo vode.

U petak 13. lipnja nakon izlaska sunca napustili smo hvarski kanal i jedrili uz vrlo slab vjetar, ali kako je dan prolazio, vjetar je pojačao pa smo stigli do pred utvrđeni grad Korčulu (*Curzola*), koji je lijepo vidjeti s mora. Kapetan nije htio pristati bojeći se da će izgubiti povoljan vjetar, te smo se tako mogli diviti mjestu samo izdaleka. Kažu da je 60 milja udaljeno od Hvara. Kapetan nam je rekao da je pred nekoliko godina kralj Ferdinand, bivši kralj Napulja, poslao tamo svoju flotu da otme grad Veneciji, ali nije uspio jer su Korčulani bili hrabri i sami se obranili od napada bez pomoći Venecije, čiji su podanici.¹⁷

Ujutro u subotu 14. lipnja našli smo se s lijeve strane nasuprot dubrovačkom otoku, koji se zove Mljet (*Melita*), nakon što smo tijekom noći prošli uz otoke koji pripadaju Korčuli. Na lijevoj strani, u brdima koji također pripadaju Dubrovčanima, nalazilo se veliko mjesto zvano Ston (*Stagno*) kako kažu. Zbog mnogobrojnih brda, sa galije se ništa nije moglo vidjeti osim vrha jednog zvonika. Naš kapetan, kojeg sam često ispitivao o stvarima koje smo vidjeli, rekao mi je da je to mjesto veliko kao Dubrovnik, ali da je slabije nastanjeno. Tamo je solana i kažu da Dubrovčani svake godine zarade preko četrdeset tisuća dukata od soli, ne računajući sol za njihovu upotrebu. Sol je izvrsna i bijela. Tako smo držeći svoj kurs i uz dobar vjetar u dvadesetom satu stigli u dalmatinski grad Dubrovnik (*Ragusa*), te uplovili u luku okićeni brojnim zastavama, uz pucanje iz mužara i zvukove truba. Mnogi Dubrovčani su se sjatili u luku i mnoge brodice su došle do galije da iskrcaju hodočasnike, a galioti su nosili svoju robu da obave posao na dubrovačkoj tržnici. Svi su hodočasnici došli na obalu, posebno oni koji su se osjećali dobro i bili pokretni, u velikoj želji da se osvježe, te ušli u grad Dubrovnik u Dalmaciji (*Dalmatia*) ili Sklavoniji (*Schiavonia*).

Za svoju veličinu grad je lijep u svakom pogledu. Na obali je i ima jake zidine, posebno na kopnenoj strani. Rečeno mi je da su zidine široke 24 stope. Ja sam ih premjerio na nekoliko mjesta, ali nisu bile šire od 20 stopa - možda zbog toga što je moje mjerilo bilo veće od drugih.¹⁸ Zidine imaju mnoge kule, a jedna u kutu prema kopnu je veća od drugih (kula Minčeta dovršena 1464. g.). Popeo sam

¹⁷ Radi se o napadu napuljske (i katalonske) flote na Korčulu i Vis u kolovozu 1483. g. tijekom rata između Venecije i Ferrare 1482. - 1484. g.

¹⁸ Casola je koristio milansku stopu koja iznosi 0,43 m, dok venecijanska stopa manja i iznosi 0,34 m.

se na zidine sa prije spomenutim plemenitim bratom Francescom, koji je bio u pratnji mnogih fratara iz njegovog reda. S jednog tornja se vrlo dobro vidio plan grada. Činilo mi se da je grad trokutastog oblika. More ga oplakuje s dvije strane, a na trećoj, kopnenoj strani je visoko brdo. Jedna ulica pruža se od gradskih vrata na koja se ulazi s mora i vodi cijelom dužinom grada sve do vrata gdje se nalazi franjevački samostan i s obje strane te ulice su raznorazne trgovine (Stradun). Grad je u sredini ravan, dok se sa strana uzdiže. Kuće su lijepe za vidjeti, ima ih puno i zbijene su jedna uz drugu, tako da se ništa ne može dodati.

Glavna crkva, posvećena našoj Gospi je mala s obzirom da je nadbiskupska crkva. Svejedno je vrlo lijepa i ljepša je izvana nego iznutra. Izvana je građena od kamena bijelog kao mramor, te ima krasan trijem s lijepim malim stupovima kojim se može ophoditi cijela vanjska strana crkve. Crkva se može sva obići i s unutarnje strane, iznad pobočnih lađa, pa čak i žene idu tamo.¹⁹ Kor crkve je malen, ali ima krasnu *Majestu* (Prikaz Krista u slavi sa svecima u reljefu) po našoj modi (tj. kasnogotičkom stilu), sa nekoliko pozlaćenih kipova u srebru.²⁰ Nisam vidio niti jedan drugi lijepi predmet u toj crkvi. Svetac zaštitnik Dubrovčana je sv. Blaž i mislim da ga se puno štuje jer se mnogi Dubrovčani, a također i Slaveni izvan Dubrovnika zovu Blaž. Dubrovčani imaju drugu crkvu blizu katedrale, odnosno blizu trga. Za svoju je veličinu vrlo ukrašena, a građena je od krasnog mramora iznutra i izvana.²¹

U tom gradu je franjevački samostan. Braća žive po dobrim pravilima, te je brat Francesco Trivulzio tamo odsjeo sa svojim pratiocima. Obzirom da je u ovom gradu Dubrovniku, to je po mom mišljenju najljepši samostan kojeg sam vidio na svom putovanju, mislim izvan Venecije. Ima prekrasnu crkvu. Oltar ima posrebreanu *Majestu* sa dva reda velikih kipova i to po dvanaest figura u svakom redu. U sredini gornjeg reda je Bog Otac, a u sredini donjeg reda je naša Gospa sa Sinom na rukama, a kako sam kazao, sve je od srebra. Radi veće raskoši tu je mnogo dragog kamenja svih boja, tako velikog da čisto sumnjam da su pravi, jer da su pravi, to bi bilo veliko blago, a tako slabo čuvano. Nisam našao nikoga tko bi me u tome razuvjerio. Na lijevoj strani crkve je mala kapela i također krasna

¹⁹ Casola opisuje staru romaničku katedralu izgrađenu u razdoblju 12. - 14. st., a uništenu u potresu 1667. g.

²⁰ Radi se o velikoj oltarnoj pali iz sredine 15. st. koja je uništena u požaru nakon potresa (L. Beritić, Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10, 1956., 71).

²¹ Stara crkva sv. Vlaha iz 14. st., koju Casola opisuje oštećena je u potresu 1667. g., a izgorjela je u požaru 1706. g.

Majesta sa nekoliko posrebnih figura. Crkva ima prostran i lijep kor, te lijepu sakristiju opremljenu s nekoliko relikvija optočenih srebrom. Između ostalih vrijednih stvari vidio sam i pet svezaka knjiga koje sadrže psalme. Mislim da nema ljepših među kršćanskim svijetom.²² Samostan ne može biti bolji. Ima krasan klastar i kapitul sa tri bogato ukrašena oltara, te blagovaonice, spavaonice, itd. Sve što pripada ovom mjestu je ukrašeno. Između ostalog su i tri vrta - svaki je viši od drugoga za bar osam stepenica - zasađeni narančama, šipcima i drugim odličnim stvarima. Ovi vrtovi dominiraju svim zgradama. Osim toga svi su fratri srdačniji i gostoljubiviji od svih koje sam sreo. Ne samo da su pokazali ljubaznu pažnju prije spomenutom bratu Francescu i njegovim pratiocima, nego su to isto iskazali i meni. Čuo sam da uvijek nude gostoprimstvo, osobito strancima i Talijanima.

U tom je gradu lijepi samostan koji pripada redovnicima sv. Dominika. Ima također i nekoliko samostana za žene redovnice. Izvan grada, na otoku u moru (Lokrum) je samostan reda svetog Benedikta, koji pripada kongregaciji sv. Justine. To je mjesto potpuno prilagođeno za redovnike i puno svakog čara - oni su udaljeni od ljudi, okruženi su morem i imaju lijepe vrtove. Ako se zgrada dovrši kako se započela, bit će to najljepše mjesto - rad tamo ne prestaje.

Za svoju veličinu taj grad ima krasnu palaču u kojoj upravitelj stalno boravi, a zove se kapetan (knez). Unutra je, između ostalog, lijepa vijećnica, građena po izgledu na dvoranu u Veneciji, gdje venecijanska gospoda drže svoje Veliko vijeće, a ima i slične klupe. Istina je da sjedala nisu pozlaćena kao što su u Veneciji za sjednice Velikog vijeća. Strop je svejedno ukrašen zlatom i finim plavetnilom. Onda je tamo i vrlo ukrašena dvorana u kojoj upravitelj drži audijenciju zajedno sa deset mudrih muževa. U toj palači je i oružana, gdje su nam između ostalog pokazali određenu količinu oružja koju je kao poklon poslao najuzvišeniji gospodin vojvoda od Milana. Dubrovčani, kao i venecijanska gospoda osim toga imaju mjesto izgrađeno kod luke, koje zovu arsenal, gdje također grade galije i jedrenjake. U to vrijeme su tamo bila četiri djelomično gotova i djelomično nezavršena broda.

Dubrovčani imaju akvadukt koji dovodi pitku vodu iz velike udaljenosti. Taj im akvadukt služi i za pogon devet mlinova, koji su na raznim mjestima izvan grada, a kad uđe u grad, snabdijeva mnoga mjesta, osobito dva gdje su javne česme. Jedna česma s mnogo otvora je kod vrata franjevačkog samostana (Onofrijeva česma izgrađena 1438. g.), a druga je blizu trga, također s nekoliko otvora (mala Onofrijeva česma, također iz 1438. g.). Ljudi se tamo sakupljaju da uzmu

²² Crkva i većina inventara uništena je u potresu i požaru poslije potresa.

vodu. Taj akvadukt snabdijeva i franjevce. U gradu su mnoge cisterne za skupljanje kišnice koja je bolja za piće nego voda iz akvadukta.

Na kopnenoj strani Dubrovčani imaju puno lijepih vrtova u kojima imaju vrlo ukrašene kuće, te tamo provode odmor. Imaju puno vinove loze i prave dobru malvaziju i mnoga druga lokalna vina.

Izvan grada imaju utvrdu na jednom malom brdu blizu mora (utvrda Lovrijenac). Ne znam od kakve im je koristi, a i ne razumijem kako bi tamo mogla stići pomoć iz grada ako bi bila nesrećom napadnuta. Kad sam upitao jednog Dubrovčanina kako bi ta utvrda mogla koristiti gradu ako bi u njoj bila vojska kojoj se ne bi moglo doći u pomoć, on mi je odgovorio da se pomoć može pružiti iz jednog tornja u gradu preko konopca. Odgovor mi se činio besmislen i nisam se dalje raspitivao. Samo bih još dodao da mijenjaju upravitelja utvrde svaki dan, ne javnim glasanjem, nego samo po volji upravitelja grada u to vrijeme. Stražarnica je također postavljena na brdu (Srđu) koje dominira gradom na kopnenoj strani.

Koliko sam čuo, oni ne proizvode dovoljno žita za svoje potrebe, već što trebaju uvoze iz Apulije. Kako sam već rekao, prave dobra crna vina i odlične malvazije za koje se kažu da su bolje od onih iz Krete, ali ja nisam mogao tu presuditi. Dubrovčani proizvode veliku količinu voska, a također i voća. Zbog siromaštva okolnog područja, seljaci dolaze u grad subotom i nedjeljom, te od onoga što donesu, zarade nekoliko *bagattina* (sitan venecijanski novac) Mislim da se ovom prilikom gomila ljudi sakupila i zbog dolaska galije pune hodočasnika, koji su kupili puno stvari, osobito hrane i pića. Uz sve to nisam vidio ni okusio dobrog kruha. Kruh mi se činio nedignut, kao da nije pravljen s kvascem kao što ga mi pravimo. Muškarci u ovom gradu su uglavnom lijepog izgleda i što su mlađi to izgledaju viši rastom. Oni svi, stari i mladi, pa čak i dječaci nose toge odjeću po venecijanskoj modi. Bilo ih je puno. Možda su se posebno potrudili da se pokažu pred tolikim strancima dok je tamo bila galija. Istina je da su vrlo pristojni i ugodni prema strancima, bar na riječima. Koliko sam mogao prosuditi prema njihovim crkvama, vrlo su pobožni i daju veliku potporu redovnicima, osobito zaređenima i to najviše franjevcima.

Zadovoljni su sa svojom vlasti ili *Signoriom*. To mi se čini prirodno, jer su slobodni i ne plaćaju danak nikome osim Turcima. To je dvadeset tisuća dukata, a prije kraja godine postaje dvadeset pet tisuća i to je svake godine - uistinu, oni su neposredni susjedi.²³ Svake godine također pošalju dar od petsto dukata kralju

²³ Casola očito nije bio precizno informiran u pogledu godišnjeg danka Turcima jer se za 1494. g. radilo od oko 12.500 dukata. Dubrovčani su Turcima plaćali danak od 1458. g.

Ugarske, pod čijom su zaštitom. Nisam mogao saznati imaju li neka druga davanja za sada. Zaposleni su izgradnjom luke, koju namjeravaju utvrditi, a također i proširivanjem jarka za obranu grada s kopnene strane. To će biti krasna tvrđava kad bude gotova.

Žene u Dubrovniku izgledaju vrlo čudno, možda najviše zato jer nose čudnu odjeću. Ne znam kako da je opišem, ali mogu vas uvjeriti da je njihova nošnja više nego pristojna. Ne samo što nose haljine vrlo zatvorene i pokrivaju se do vrata, nego imaju i neku stvar koja izgleda kao rep debelog ovna koja im se nalazi sprijeda odmah ispod brade i pokriva kosu odostraga.²⁴ S obzirom na važnost grada, vidio sam, osobito na blagdan, nekoliko lijepih žena, iako ne mnogo, ali one koje sam vidio bile su vrlo lijepe i bogato okićene nakitom. Bile su obučene u nošnju koju sam opisao, a na njima su blistali zlato, srebro i biseri. Drago im je da ih se gleda, pa čak i stranci. Svejedno se u javnosti kreću s najvećom skromnošću. Prema onome što sam mogao čuti, ne vole baš raditi ni zarađivati za život.

Istina je da mi se sviđalo sve što sam čuo o običajima Dubrovčana, osim jednoga, a to je da nitko ne smije držati vino u svojoj kući, iako je proizvedeno na njegovom posjedu. Kad hoće piti vino moraju ga dobiti iz konobe. Njihove žene i posluga, ako hoće vino, moraju potajno učiniti to isto, pa su zbog toga manje voljni raditi. Dubrovčani se drže tog običaja vjerojatno zbog nekog razloga kojeg nisam mogao odgonetnuti. Da je takav običaj u Milanu, možda bi bilo manje ljudi koji boluju od gihta nego što ih ima, podjednako u muškaraca kao i u žena.

Signoria ili slobodna vlast Dubrovčana je ovako uređena: svakog mjeseca imenuju upravitelja (kneza) koji živi u palači, kao dužd u Veneciji. On ne izlazi iz palače tijekom tog mjeseca, osim zbog hitnih razloga. Ako mora izaći, osam parova paževa idu ispred njega, a drugi službenici iza njega. Imaju deset savjetnika koji su uvijek prisutni kad upravitelj (knez) drži audijenciju, a što ta deseterica odluče to je zakon. Deseterica služe dvije godine i imaju tajnika koji zapisuje sve što se tiče države. On je po rođenju iz Cremona i uživa veliki ugled (bio je to dubrovački notar i tajnik Bartholomeus de Sfondratis). To je prijatna činjenica.

U nedjelju 15. lipnja iskrcao sam se s veličanstvenim kapetanom - jer uvijek spavamo na galiji kad smo u luci - i prvo smo zajedno otišli na misu u crkvu sv. Frane. Poslije mise otišao sam na kratku šetnju izvan grada. Kad sam se nakon toga odlučio vratiti na galiju, našao sam veliko društvo, ali sam ih ostavio i otišao u katedralu čuti propovijed koja je već počela. Propovijedao je prečasni brat Francesco (Trivulzio) koji je pružio ljudima veliko zadovoljstvo s tom propovijedi, a to su mu

²⁴ Nije jasno o kakvom se ukrasnom detalju ženske odjeće radi.

i pokazali kad su mu poslali veliku količinu darova. Propovijed je bila vrlo korisna onima koji su je razumjeli, jer su Slaveni i mislim da nisu svi razumjeli jezik. Oni dobro znaju latinski, ali mislim da žene nisu puno razumjele; svejedno je crkva bila puna. On je uzeo temu iz evanđelja tog dana prema upotrebi Rimskog kanona, koji spominje kako je Isus Krist ušao na Šimunov brod i molio ga: *Ut reduceret eum a terra pusillum*.²⁵ Tu je on usporedio našu vjeru i život s brodom i govorio o tome što je potrebno na brodu, spominjući uvijek našu galiju. Završio je rekavši da tko god hoće biti spašen, mora ući s Kristom na taj brod. Bio je to krasan govor. Ja sam nešto i naučio kad je, između ostalog objasnio razlog zašto se u sedam kanonskih sati, u prvom i u zadnjem satu, kratka molitva govori tiho, a u misi se govori glasno, i mnoge druge značajne stvari. Kad je propovijed završila, pošao sam s njim u franjevački samostan i ostao tamo s njegovim pratiocima na večeri. Nakon toga sam se vratio na galiju da napišem nekoliko pisama kući.

U ponedjeljak 16. lipnja služio sam misu u sakristiji franjevačkog samostana iz pažnje prema plemenitom bratu Francescu koji je bio dosta umoran. Poslije mise, dok je veličanstveni kapetan poslao okolo trubu da obavijesti hodočasnike i galiote da se poslije večere svi moraju vratiti na galiju jer je odlučio isploviti, večerao sam u franjevačkom samostanu u društvu propovjednika. Večera je bila vrlo dobro spremljena i uz veliku gostoljubivost fratara. Poslije večere, uz dozvolu spomenutog propovjednika, ukrcao sam se na brodicu s njegovim pratiocima i posjetio samostan sv. Marije, koji pripada redu sv. Benedikta, a koji je izgrađen na otoku (Lokrumu), kako sam prije opisao. Na povratku sam se ukrcao na galiju, a njegovi pratioci su otišli po njega i neke fratre koji su željeli ići u Jeruzalem. Kad su se svi ukricali na galiju, isplovili smo u 17. satu uz slabi vjetar.

U utorak 17. lipnja udaljili smo se svega dvadeset milja od Dubrovnika, kad se digao strašan *scirocco*, vrlo nepovoljan za naše putovanje. Svejedno, kapetan je htio slijediti kurs protiv volje vjetra koji nas je nosio prema Apuliji, najmanje dvjesto milja izvan kursa u pobješnjelom moru. Oluja se nastavila do noći, čak se i pojačala.

U srijedu 18. lipnja oluja je pokazala svu svoju snagu i prvo je pozlilo hodočasnici koji nisu bili naviknuti na more, a onda i mnogim iskusnim mornarima, da ih je bilo jadno vidjeti. Tom prilikom su se neprestano čule mnoge molitve za oprost grijeha, i za ono što je bilo učinjeno s pravom i za ono što je bilo učinjeno s nepravdom. Jedan među njima, koji je propovijedao oprost stotinu puta tijekom svog života, a ovog puta nije htio slijediti svoje vlastito pravilo, bio je prečasn propovjednik (brat Francesco Trivulzio). Ja sam i ovoga puta bio oslobođen toga,

²⁵ ... *pa ga zamoli da se malo otisne od kraja* - Lk, 5, 3.

iako sam vidio kako su drugi tražili oprost grijeha. Ipak moram priznati da, kako je taj dan bilo bdijenje za svetog Protazija i Gervazija, prve zaštitnike Milana, ja sam postio kao i gore spomenuti propovjednik, te prema maurskom običaju nisam okusio ništa taj cijeli dan, jer mi ni želudac ni glava nisu dali jesti.

Oluja se neprestano pojačavala i more nas je bacalo sve do sljedeće noći. Pojačala se do te mjere da se zbog jakih valova more ulijevalo ispod palube gdje su hodočasnici ležali, te je galija zahvaćena silnom olujom toliko škripala da se činilo da će se raspasti. Zbog krikova i jecanja hodočasnika ispod palube kad god bi more navalilo unutra, onako neiskusano mislio sam da je to moje zadnje putovanje i nisam očekivao da ću slaviti blagdan svetog Protazija taj dan ili ikad više. Svaki čovjek, uključujući mornare, učinio je mnoge zavjete glasno i potajno. A tko i ne bi činio i vjerovao kao i ja u skori kraj slušajući škripanje galije uz prodiranje mora unutra preko noći, te slušajući vapaje muškaraca i žena (kojih je bilo nekoliko raznih narodnosti) koji su glasno vapili za milost. Iako ja nisam glasno vapio, moje misli su svejedno bile okrenute Bogu svom snagom koju sam imao i čvrsto sam vjerovao da ću ovog puta naći grob među ribama, o čemu sam često javno govorio i smijao se toj ideji. Oluja je bila užasna, a strah koji su pretrpjeli oni koji nisu nikad bili na takvom putovanju ne može se ni opisati. Kad sam poslije razgovarao s kapetanom o toj nepogodi, rekao mi je da, iako je plovio 42 godine, nikad nije doživio takvu oluju u to doba godine ili da je toliko dugo trajala, te, kada je mislio kako će se izvući, uzdajući se u svoje dugo iskustvo, dogodilo se baš obrnuto.

U četvrtak 19. lipnja, na dan sv. Protazija, kako nevrijeme nije prestajalo, okrenuo se natrag prema Dubrovniku i od tamo opet plovio dvjesto milja prema Apuliji. Htio je pristati u neku luku iz samilosti prema hodočasniciama koji su puno propatili, te je odlučio pristati u utvrđenom mjestu zvanom Budva (*Budua*), blizu drugog zvanog Bar (*Antivari*). Ali kad su jedra već bila savijena, a sidro spremno da se baci, vrijeme se iznenada promijenilo - a to se vidjelo po malim zastavicama obješenim na vrhu krme - i podigla se najneočekivanija *provenza*. Uz glasne povike mornara i zahvale Bogu, sva su se jedra raširila i krenuli smo na put velikom brzinom. Taj blagdan sv. Protazija je bio vrlo žalostan za mene i za mnoge druge, kako hodočasnike tako i galiote - toliko nas je slomila ta oluja.

U petak 20. lipnja plovili smo brzinom od preko dvanaest milja na sat, a kako sam čuo, mogli smo ići i preko osamnaest, ali kapetan je zapovjedio da se spuste krmeno i pramčano jedro koja su oba bila raširena. Na lijevoj strani smo prošli nekoliko utvrđenih mjesta koja su pod venecijanskom vlašću, a kad smo ušli u Jadranski zaljev, prošli smo kraj mnogih gradova Albanije. Kad smo stigli do Krfa,

oficiri i kapetan su izračunali da smo prešli preko sedamsto milja nakon što smo isplovili iz Dubrovnika - a kazali su da ima tristo milja od Dubrovnika do Krfa.

Povratak

Dionica: Krf - Venecija

15. - 30. listopada 1494. g.

U srijedu 15. listopada, malo prije zore, more je počelo pomalo smirivati svoj bijes. U zoru *cochina*²⁶ je bila skinuta i *artimone* - to jest glavno jedro - bilo je rašireno, te smo počeli brzo ploviti prema Albaniji, ostavljajući Moreju iza sebe. U 23. satu vrijeme se opet počelo mijenjati, pa su žurno spustili i smotali *artimone*, te opet podigli *cochinu*. Spustila se jaka kiša uz grmljavinu i munje, što je trajalo do jutra, kad smo se našli kod jednog otoka zvanog *El Sasino* (Sazan) u Albaniji. Kako sam se mogao slobodno kretati svuda po galiji, zaključio sam da su sva prošla zla, a i ona koja smo još u strahu očekivali, proizašla iz činjenice da ima previše zapovjednika na brodu. Prvo je kapetan naredio jednu stvar, onda je don Lorenzo Venier (vojvoda Krete, koji se po završetku službe vraćao u Veneciju) naredio drugu i zahitijevao da bude po njegovom, onda je *comito* (zapovjednik galije) zbog prepiranja pobjesnio i konačno, usred tih svađa, nevrijeme nas je zateklo.

U zoru u četvrtak 16. listopada *cochina* je bila skinuta i sva jedra su bila raširena jer se more malo smirilo i digao se povoljan vjetar. Plovili smo preko dvanaest milja na sat, kako su nam rekli iskusni mornari, pa smo se nadali da bismo po takvom vremenu mogli pristati u Dubrovnik, pošto smo prošli kraj Krfa gdje su se putnici željeli zaustaviti. Međutim, don Lorenzo Venier, po čijoj se volji upravljalo brodom, želio je pristati u kaštelu u Albaniji zvanom Bar (*Antivari*), gdje je jedan od njegovih nećaka bio upravitelj.

Prošli smo Ulcinj (*Dulcigno*) i rijeku zvanu Bojana (*Boiana*), koja dolazi iz jezera i vijuga dvjesto milja. U njoj žive strašne ribe, osobito ogromne jegulje i druge ribe, a tu vladaju Turci.

Nakon svega, pošto je vrijeme bilo stabilno i povoljno za nas, nije bilo moguće da se zaustavimo i pristanemo u Baru.

Navečer su sva jedra bila spuštena i samo je *cochina* ostala raširena, da ne bismo naletjeli na stijene kojih ima puno u ovim predjelima. Galija je svejedno tako brzo plovila da je bilo pravo čudo, te smo ujutro saznali da smo ostavili Dubrovnik najmanje šezdeset milja iza sebe, na veliko razočaranje mnogih koji su se htjeli iskrcati s galije i ukrcati na druge brodove, da bi otplovili u Napuljsko kraljevstvo (odnosno na drugu stranu Jadrana).

²⁶ Malo kvadratično jedro koje se stavljalo na glavni jarbol za olujnog vremena.

U petak 17. listopada krajem dana stigismo u Korčulu (*Corzula*), utvrđeni grad u Dalmaciji, blistav i čist kao krasan dragulj. Nema pokretnih mostova, ali ima jake zidine, a bit će još jači kad se završi zid koji su započeli prema moru. Na prvi pogled taj utvrđeni grad izgleda ravno, ali kad se uđe unutra primijeti se da se sve ulice lagano uzdižu. Ulice su uske i mračne, ali su popločane kamenjem. Grad je podignut na stijeni. Mnoge su kuće građene u modernom stilu pa bi bile dosta lijepe i za velik grad. Građene su od kamena bijelog kao mramor i ukrašene su. Divio sam se tolikim lijepim kućama u tom mjestu. Katedralna crkva je lijepa s obzirom na njenu važnost i na važnost grada. Cijela je izgrađena od lijepih kamenih blokova. Kor je lijep i crkva je dobro opremljena.

Taj je grad pun ljudi. Muškarci se u javnosti oblače kao Venecijanci i skoro svi govore talijanski. Kad sam pitao za razlog tome, rekli su mi da idu često u Veneciju. Njihove žene se ne boje hladnoće. Hodaju vani potpuno otkrivenih prsa i ramena od grudi na gore i to tako da im grudi drže haljine kako im ne bi spale do nogu.

Mjesto oskudijeva u svemu osim vinu, kojega ima puno i dobro je. Otok nije puno obrađen jer su mnogi muškarci galioti i neprestano su na moru.

Većina hodočasnika se iskrcala, misleći da će naći dobru večeru. Ribe se nigdje nije moglo naći, iako je mjesto usred mora, a nije bilo ni jaja ni sira. Bilo je vrućeg kruha, jer čim su ljudi čuli da je stigla galija, svaki čovjek je požurio da ispeče kruha kako bi zaradio malo novaca. Bio je dobar, a također i vino. Bilo je suhих smokava i nešto groždica, ali sve je bilo skupo.

Tamo smo ostali do sljedećeg jutra i svi su bili upozoreni da, ukoliko žele nastaviti put, moraju spavati na galiji. Neki Dubrovčani su ostali, a i neki fratri koji su se htjeli vratiti u Dubrovnik, koji smo mimoišli zbog siline vjetra.

U subotu 18. listopada na blagdan svetog Luke Evanđelista isplovili smo iz Korčule. Samo je jedno jedro - *terzarola* (skraćeno jedro na središnjem jarbolu) bilo rašireno, jer je bio jak iako povoljan vjetar - to jest *scirocco*, te smo samo s tim jedrom, prema procjeni mornara, plovili petnaest milja na sat.

Bio je to božanstveni prizor za svakoga tko se nije bojao mora, vidjeti tako velik brod kako leti. Za četiri sata smo stigli od Korčule do Hvara. Tamo smo pristali, poslušavši želju don Lorenza Veniera, koji se bojao da nas taj silan vjetar tjera dalje - iako je bio povoljan za nas - jer ima toliko otoka u Dalmaciji.

Zbog jačine vjetra sidra su bila bačena sa svih strana galije, a kako i to nije bilo dovoljno, na kopno su bacili i neku užad zvanu *provexe*. Činilo se zbilja kao da će se cijeli svijet zavitlati - takva je bila silina vjetra.

Kad je galija bila sigurno privezana, većina hodočasnika se iskrcala, nadajući se da će se okrijepiti, ali nisu našli ništa osim vjetra i vode - ni jaja, ni ribe, jedva nešto malo kruha i vina. Svi su se vratili na galiju čudeći se da je kapetan pristao u takvo mjesto. Što se tiče hrane, bolje su prošli u Jaffi. Svi su također bili iznenađeni kako se to Hvar može smatrati gradom kad se nije moglo naći ni prenoćište za jednu osobu.

Grad Hvar (*Lesna*) se na latinskom zove *Fara*. Mjesto izgleda mnogo veće kada se gleda s mora nego s kopna. Smješteno je na dva brda (brdo sa srednjovjekovnom tvrđavom i brdo sv. Nikola niži), jedno više od drugoga. Po mom mišljenju, ime je dobilo po tome što je viši dio izgrađen kao tvrđava sa zidinama i strši kao šilo (= tal. *lesina*). Mislim da je niži dio stariji i zove se *Fara* jer je tu biskupska crkva, a biskup se naziva biskupom *Fare*, a ne biskupom *Lesne*. Raspitao sam se o tome i na galiji i na kopnu, ali nisam dobio nikakvo objašnjenje.²⁷

Dovoljno je reći da grad izgleda ravan kad se u njega uđe. Ipak, uzdiže se na obje strane, više na lijevu (predio Groda) negoli na desnu (predio Burak), a dio lijeve strane je opasan zidinama. Mora se kazati da je mjesto dobro utvrđeno, jer ima veliku luku na desnoj strani, a na druge dvije strane - pošto se može opisati kao trokutasto - dominiraju brda. Na vrhu lijeve strane je tvrđava koja vjerojatno ima pregled cijelog morskog područja.

Što se tiče zgrada, nisam vidio ništa lijepo, osim palače gradske uprave. Druge kuće su vrlo skromne i malo ih ima. Neke su se počele graditi iznad obale. Te će biti lijepe kad budu gotove. Čuo sam da pripadaju nekim Dubrovčanima, koji su se odselili zbog velikih poreza. Ljudi su siromašni i lošeg stanja. Oholi su, čak i prema ženama, tako da službenici ne znaju kako da obavljaju svoje dužnosti.

Što stranac dulje tamo stoji, to mu više toga nedostaje. Vina ima, ali baš ničeg drugog. Grad mora živjeti od kruha iz Apulije. Katedrala je u donjem nižem dijelu i posvećena je svetom Stjepanu.

U nedjelju 19. listopada svi smo išli na misu u crkvu svete Marije od Milosti gdje žive fratri opservanti svetog Frane. Samostan se gradi od milodara mornara. Smješten je na bijeloj hridi i kad se treba dodati neka zgrada, mora se kopati stijena.

Crkvu i samostan je osnovao neki don Giovanni Soranzo²⁸ zbog velikog čuda koje je za njega učinila naša Gospa, a znak toga se vidi čim se uđe kroz crkvena

²⁷ Lesna odnosno Lesina je starohrvatsko, odnosno talijansko ime za grad i otok Hvar, dok je Fara povijesno ime za otok Hvar i nekadašnje otočko središte, današnji Stari Grad.

²⁸ Bio je to Pietro Soranzo, zapovjednik mletačke ratne mornarice na Jadranu, 1465.

vrata.²⁹ Jedne ga je noći veliko nevrijeme zateklo na moru i brodsko kormilo se slomilo. On se preporučio našoj Gospi i spasio na toj stijeni. Tako je započeta ova građevina. Poslije se proširila i sada u njoj živi dvanaest fratara. Don Lorenzo Venier je tamo imao pjevanu misu da ispuni zavjet koji je dao na moru.

Poslije mise smo otišli u katedralu na propovijed. Nije bila poput onih koje je držao preminuli brat Francesco Trivulzio,³⁰ koje su nas poticale da slušamo. Ova nas je naprotiv natjerala da pričamo, pa čak i spavamo. Dan je završio tužno za hodočasnike zbog razloga kojeg sam prije naveo.

U ponedjeljak 20. listopada ostali smo u luci na veliko nezadovoljstvo hodočasnika, koji su gundali, iako se kapetan izgovarao na loše vrijeme. Mora se reći da se more tako smirilo tijekom noći da se galiya nije mogla pokrenuti. Da ostanem u dobrim odnosima s kapetanom, otišao sam razgledavati grad i nisam učestvovao ni u jednoj diskusiji koja ga je mogla ozlovoljiti. Naravno da bih i ja bio sretan da smo isplovili, no držeći se po strani, uvijek sam bio među odabranima u kapetanovoj pratnji i pratnji druge gospode i mogao sam ići svuda s njima.³¹

U utorak 21. listopada prije zore isplovili smo iz hvarske luke uz slab povoljan vjetar, te smo sretno jedrili sve do drugog sata dana. Onda se more toliko smirilo da su se uz veliki napor morala koristiti vesla kako bismo našli zaklon u mjestu zvanom Primošten (*Capo Cesto*), jer smo se bojali da bi se mogao dignuti nepovoljan vjetar. Tamo smo ostali. Nitko nije otišao na kopno i ništa se nije moglo raditi osim promatrati more, koje je bilo tako mirno da je izgledalo kao čaša vode.

U srijedu 22. listopada, isplovili smo iz tog mjesta, misleći da ćemo moći jedriti, jer se digao slab vjetar. Ali se odmah opet smirio i onda se digla *provenza* (zapadnjak), što je za nas bilo nepovoljno, pa smo se morali skloniti u mjestu zvanom Murter (*La Murata*), gdje nije bilo ničega osim visokih i vrlo golih brda. Ime *La Murata* dolazi od zida građenog poput tvrđave s pokretnim mostom, kojeg je podigla venecijanska vlast. Bilo je rečeno da je podignut da se utvrdi jedan otočić, jer u to vrijeme, kad su Turci harali tim predjelima, seljaci bi se sklonili na tom otočiću

²⁹ Znak o kojem govori Casola je vjerojatno ikona Gospe s Djetetom na oltaru, koju je prema predaji Pietro Soranzo poklonio crkvi.

³⁰ Francesco Trivulzio je preminuo na povratku iz Svete zemlje i bio pokopan na Rodosu.

³¹ Iako je Casolin opis Hvara opširniji od ostalih putopisaca, začudo on nije zabilježio sukob u gradu Hvaru koji se zbilo 18. listopada, za njegovog boravka, o čemu svjedoče tri njemačka putopisaca koji su putovala zajedno s njime. Kako njemački putopisci navode radilo se o oružanom sukobu u kojem je učestvovalo oko četrdesetak ljudi i među kojima je bilo ubijenih i ranjenih. O ovom sukobu (vjerojatno između nekih pučana i plemića) nema drugih povijesnih izvora pa nije jasno o čemu se zapravo radi i koji su bili razmjeri sukoba (Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.-XVII. stoljeća*, Split, 2013, 134, 389, 392).

i tako se spasili od napada. Iako je mjesto napušteno, još se vide tragovi nastambi koje su također građene od kamena. *La Murata* je dvanaest milja od Šibenika.³²

Dok smo bili u tom mjestu, došli su ribari iz Šibenika (*Sebenico*) i nekih zaselaka udaljenih tri ili četiri milje, te donijeli na galiju obilje dobre i jeftine ribe - drugog ničeg nije bilo. Ja sam otišao malo prohodati po brdima s još nekim suputnicima, jer sam zaželio salatu. Kako sam već rekao, brda su tako suha i gola da nismo mogli naći niti jednu travu duljine prsta.

U četvrtak 23. listopada još se nismo pomaknuli s tog mjesta uz veliko negodovanje dijela hodočasnika, koji su govorili da bismo već bili stigli u Veneciju da nismo stali u Hvaru kad smo imali onako povoljno vrijeme. Tako mrmljajući, šesnaest hodočasnika raznih narodnosti otišlo je s nekoliko barki u Zadar. Iako su me pozvali da im se pridružim, odlučio sam ne napustiti kapetana, pa čak i da ne stignemo u Veneciju do Božića. On me podržao u toj odluci, brinući se da ni u čemu ne oskudijevam, bar što se smještaja tiče.

Istog dana u 22. satu, dok smo bili u *La Murati*, jedan francuski hodočasnik je izdahnuo i bio pokopan uz zid.

U petak 24. listopada kad je izašao mjesec bilo je malo gregolevanta, pa smo digli jedra, ali vjetar nas je brzo napustio, pa se bilo potrebno usidriti pokraj jednog otoka prikladnog za tu namjenu, dvadeset milja od Zadra.

U subotu 25. listopada u zoru kad se taj vjetar opet digao, krenuli smo s namjerom da prodemo Zadar bez zaustavljanja, da nadoknadimo vrijeme izgubljeno kod otoka. Svejedno, žena don Lorenza Veniera je htjela posjetiti neke rođake u Zadru i njezina želja je prevladala, te smo uplovili u luku. Preostali hodočasnici i gospoda sa svojim ženama su se iskrcali, time da su se svi morali vratiti do večere jer je bilo odlučeno da se kreće prije zore. Tamo nismo radili ništa drugo osim što smo gledali kako se prodaje par jarebica po šest *marchettija*.³³

U nedjelju 26. listopada krenuli smo iz Zadra u samu zoru uz tako jaki vjetar u krmu da smo išli petnaest milja na sat bez teškoće. Ali u podne, kad smo se našli u zaljevu zvanom Kvarner (*Colpho Quarnaro, Golfo Carnaro*), diglo se takvo nevrijeme da se činilo da ćemo se sigurno potopiti. Kapetan je bio mišljenja da još nismo prošli ono najgore i ja sam već počeo zavidjeti onim hodočasnici

³² Iako toponim *La Murata* upućuje na Murter, vjerojatno se ne radi o otoku Murteru. Njemački hodočasnici koji su putovali s Casolom navode drugo ime za uvalu - *Moreya*, pa tako Krešimir Kužić (*Hrvatska obala*, 130, 131, 389, 393) smatra da je galija s hodočasnici pristala u uvalu/zaljev Morinje. Njemački putopisi također navode da nakon uvale *Moreya* slijedi grad Šibenik, što se ne može reći za otok Murter, koji na ovom povratnom putu našom obalom slijedi iza Šibenika.

³³ *Marchetto* - popularni naziv mletačkog srebrnog soldina koji se kovao od 15. do 19. st.

koji su napustili galiju i prešli na druge brodove. Naleti mora su bili tako silni i toliko vode je zapljuskivalo galiju i nadiralo ispod palube da sam mislio da ćemo se unutra utopiti. Bio sam uvjeren da smo to zaslužili, jer smo za zadovoljstvo jedne žene uplovili u luku, te smo onda po Božjem sudu bar trebali ostati na kopnu toliko dugo da čujemo misu u nedjelju. Svejedno, kad se Bog smilovao, približili smo se jednom otoku zvanom otok svetog Jeronima, na 28 milja od Poreča (otok u arhipelagu Brijuna) po užasnoj kiši, što je smirilo silinu bure, koja se tako bijesno digla. Tamo su se bacila sidra i čekali smo Božju volju do jutra, jer je vjetar bio suprotan.

U ponedjeljak 27. listopada sklonili smo se koliko smo mogli u luku dobro zaštićenu od siline vjetrova, prema onome što sam čuo (uvala Brijuni). Na jednoj strani je bilo selo zvano Fažana (*La Fasana*), a na drugoj strani jedno drugo selo zvano Brijuni (*Briona*). Mislim da je ime bilo promijenjeno i da bi trebalo biti *Priona*, jer tamo su brda od stijena i vrlo lijepog kamenja raznih vrsta, iako nema mramora. Kamen je kao onaj iz Angere³⁴ i čini se kao da su žile u kamenu bile usklađene prije nego je kamen složen u ta brda - tako su pravilne.

Izvanredna stvar je vidjeti to kamenje. Većina kamena upotrijebljenog u Veneciji izvađena je upravo ovdje.

U Brijunima se iskrcao tko god je htio. Tamo sam naišao na čovjeka iz Cremona i na drugog iz Coma, koji su bili zaposleni u klesanju kamena, te sam od njih doznao o osobinama tog mjesta.

Zemlju obrađuju žene, jer su svi muškarci zaposleni u vađenju kamena. Jednu stvar sam vidio u tom mjestu koju ne smijem propustiti spomenuti. Naime, većina njihovih kuća je građena bez morta (vapnenog veziva), no svejedno su neke lijepe. Kameni su tako dobro složeni jedan uz drugi da su kuće jake i bez cementa. Razmaci su izvana ispunjeni kudjeljom.

Muškarci su poštene. Bili su dovoljno poduzetni da sagrađe lijepu crkvu sv. Germana i četiri Okrunjene glave. Imali su dosta novaca da daju izraditi i oltar koji vrijedi tristo dukata, kako su mi sami rekli. Oltar ima pet velikih figura koje je izradila ruka nekog odličnog majstora. Samo im nedostaje glas da zbilja budu živi, a nije se štedjelo ni zlata na njima. Na podnožju oltara je isklesana povijest četiri Okrunjene glave, koji su bili kipari. Nisam vidio takav oltarni komad ni u Milanu.³⁵

³⁴ Mjesto u Italiji jugoistočno od jezera Lago Maggiore.

³⁵ Crkva sv. Germana na Velom Brijunu podignuta je 1481. g. i sačuvana je. Oltar, koji je zadivio Casolu, nije sačuvan na svom izvornom mjestu, odnosno više se ne nalazi u crkvi.

U utorak 28. listopada, kako suprotni vjetar nije prestajao, kapetan i druga venecijanska gospoda sišli su s galijske, pa sam i ja pošao s njima. Bilo je vrlo hladno, te se nismo stidjeli gdje god potražiti dobru vatru.

Kako su (do naše galijske) doplovile mnoge barke za prijevoz putnika, većina napaćenih hodočasnika se ukrcala na te brodove i otišla za Veneciju. Ja nisam bio toliko odvažan, a bio sam i odlučan da ne napustim galijsku, iako sam jedva čekao da isplovimo.

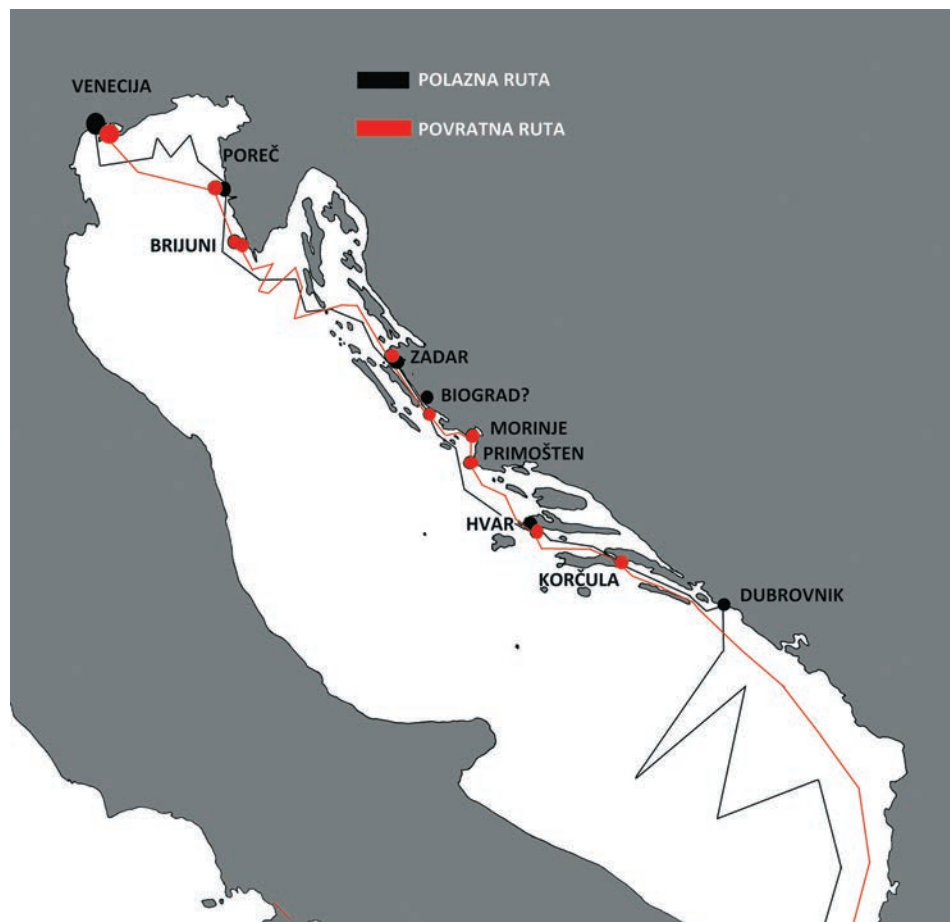
U srijedu 29. listopada u drugom satu dana kad se digao slab povoljan vjetar, krenuli smo prema Poreču, ostavljajući na lijevoj strani grad koji je s udaljenosti izgledao velik i lijep. Zove se *Rovigno* (Rovinj) i tamo je lijepa crkva posvećena svetoj Eufemiji, čije je tijelo, kako kažu, tamo pohranjeno.

Uz takvo smo vrijeme stigli u Poreč u prvom satu noći. Kad je sidro bilo bačeno, kapetan je na nagovor don Lorenza Veniera sam otišao na kopno i uzeo pilota prema pravilima. Kad se vratio na galijsku s pilotom i sve je bilo sređeno, isplovio je, iako to nije bilo uobičajeno, jer smo mislili da ćemo morati napustiti galijsku i ukrcati se na mali brod do Venecije. Galijska je krenula prema Veneciji uz molitve Bogu i blaženoj Djevici Mariji, te na veliko veselje onih koji su preostali na brodu - a bilo nas je tek nekoliko.

Prema engleskom prijevodu Mary Margaret Newett B.A., *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem in the year 1494*, Manchester, University press 1907., na hrvatski prevela Ivančica Schrunck 2009. g.

Portret Pietra Casole u minijaturi na desnom dijelu stranice moltivenika koji je sam uredio (preneseno iz knjige Margaret Newet, *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem in the year 1494*, University press, Manchester, 1907., str. II)

Plan puta

JADRANSKA RUTA PIETRA CASOLE

Napomena:

Iako je Casolin pregled rute vrlo detaljan, naznake sati, odnosno doba dana su dijelom nejasne, pa sam radi usporedbe koristio zapise njemačkih putopisaca Konrada od Parsberga i Märklina od Owa koji su putovali s Casolom (v. K. Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.-XVII. stoljeća*, Split 2013, str. 385-390 i 391-394).

Polazak

Lipanj

- 5., ujutro isplovili iz Venecije
- 5/6., nakon što su prošli više od polovine puta, vjetar je promijenio smjer pa su sporo napredovali prema Poreču
- 6., popodne pristali u Poreč
- 6., navečer isplovili iz Poreča
- 7., u sporom napredovanju prema Zadru
- 8., oko 4 sata ujutro pristali u Zadar (ujutro s izlaskom sunca, Kužić 386)
- 9., oko 14 sati isplovili iz Zadra (popodne, Kužić 386)
10. i 11. zbog nepovoljnog, suprotnog vjetra (široko) ostali uglavnom usidreni u pašmanskom kanalu i šibenskom akvatoriju (kod Biograda, Kužić 386)
- 12., navečer se nasukali na sprudu u šibenskom arhipelagu (jutro, Kužić 386)
- 12., kasno navečer pristali u Hvar
- 13., rano ujutro isplovili iz Hvara
- 13., tijekom popodneva prošli Korčulu (oko 20 sati, Kužić 386)
- 14., tijekom jutra prošli Mljet
- 14., oko 16 sati pristali u Dubrovnik (u 15 sati, Kužić 387)
- 15., u Dubrovniku
- 16., oko 13 sati isplovili iz Dubrovnika (14 sati, Kužić 388)
- 17., na 20 milja od Dubrovnika uhvatilo ih je olujno jugo i odnijelo 200 milja prema Apuliji
- 18., oluja se nastavila
- 19., okrenuli su prema Dubrovniku, te opet 200 milja prema Apuliji
- 20., u plovidbi prema Krfu
- 21., u zoru stigli u Krf

Povratak

Listopad

- 15., ujutro prošli otok Sasno; nevrjeme
- 16., prošli Bar tijekom noći ili ranog jutra prošli Dubrovnik (tijekom ranog jutra, Kužić 388, 392)
- 17., popodne pristali u Korčulu (u 14 sati, popodne, Kužić 388, 392)
- 18., ujutro isplovili iz Korčule (rano ujutro, Kužić 388, 392); prije podneva pristali u Hvar (oko 12 sati, Kužić 392)
- 19., boravak u Hvaru
- 20., boravak u Hvaru
- 21., prije zore isplovili iz Hvara popodne pristali u Primošten (Capo Cesto)
- 22., rano ujutro isplovili iz Primoštena; tijekom dana zbog lošeg suprotnog vjetra (tramuntana – *provenza*) pristali u *La Murati* (Morinjski zaljev?)
- 23., još uvijek u *La Murati* (Morinjski zaljev?)
- 24., navečer? (ujutro, u zoru, Kužić 389, 394); isplovili iz *La Murate* (Morinjski zaljev?); navečer pristali kod jednog otoka 20 milja od Zadra
- 25., u zoru isplovili (kod Biograda kormilo nasjelo na greben, Kužić 390, 394); sredinom dana pristali u Zadar
- 26., u zoru isplovili iz Zadra; nevrjeme u Kvarnerskom zaljevu; navečer? pristali u jednu uvalu na otoku Sveti Jeronim (u arhipelagu Brijuna)
- 27., ujutro? napustili otok Sveti Jeronim i uplovili u uvalu Brijuni na Brijunima nasuprot Fažani
- 28., još uvijek u uvali Brijuni na Velom Brijunu
- 29., oko 8 sati isplovili iz Brijuna; oko 19 sati pristali u Poreč; navečer isplovili iz Poreča
- 30., ujutro pristali u Veneciju

CJELOVITA RUTA PIETRA CASOLE

Polazak: Venecija, Poreč, Zadar, Hvar, Dubrovnik, Krf, Modon, Kreta Rodos, Limasol, Jaffa

Povratak: Jaffa, Salinas, Canuta, Limasol (Paphos), Rodos, Kos, (Santorin) Kreta, blizu Modona, Korčula, Hvar, Primošten, La Murata, Zadar, sv. Jeronim, Brijuni, Poreč, Venecija

Marinko PETRIĆ
THE ADRIATIC TRAVELOGUE BY PIETRO CASOLA

Summary

The travelogue by the Italian priest Pietro Casola to the Holy Land in 1494 is one of the most extensive and most interesting pilgrim travelogues from the 15th century. Along with the descriptions of areas, towns, people, the visited churches, he also described very picturesquely the life on a galley, travel difficulties and frequent weather troubles that they experienced.

Casola described our coast on departure from Venice and on the way back from the Holy Land. Of larger towns he included Poreč, Zadar, Hvar, Korčula and Dubrovnik, which were described in a wide range of interest - building appearance, town architecture, fortresses, churches, relics, works of art. He also noted and described many smaller coves and shelters where the galley came to anchor due to bad weather conditions. As an Italian he understood the language of the crew well, so he had an easy access to many interesting information. Therefore, he described some places and churches that he hadn't seen in person, and he also listed some details on local customs and the way of dressing. He also noted some interesting facts on economic, military and political circumstances of the time, all the way to our coastal toponyms. Being perceptive and both extensive and skilled in descriptions, he left us one of the most documented and meaningful descriptions of our coast in the 15th century.

Casola's travelogue was described to Croatian language only in shorter or longer quotes of descriptions of several our bigger coastal towns. We discovered the real and authentic experience of our coast in the 15th century only in complete Casola's descriptions of the journey, which is brought here according to English translation by Mary Margaret Newett's *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem in the year 1494* (University press, Manchester 1907) and translated to Croatian by Ivančica Schrunk.

Keywords: *Pietro Casola; Italian pilgrims; travelogue; Eastern Adriatic coast; pilgrim galley*